

Esseitä kotitalouksien ajankäytöstä*

Heidi Silvennoinen

KTT, Johtava toiminnantarkastaja

Valtiontalouden tarkastusvirasto

Uusklassista taloustiedettä on kritisoitu laajalti siitä, että taloustieteen metodologia ja tutkimusaiheet ovat maskuliinisesti määrittäneitä. Taloustieteen tutkimuksen kohteena ovat markkinat ja niillä tapahtuva toiminta. Tämä on esitetyn kritiikin mukaan johtanut siihen, ettei perinteisesti naisten elämään kuuluneita osa-alueita kuten perhe ja koti ole taloustieteessä juuri tutkittu.

Naisten oikeuksiin ja perheen hyvinvointiin liittyvää keskustelua on ollut aina 1800-luvulta lähtien. Tuolloin tavoitteena oli samojen oikeuksien ja etuuksien turvaamisessa naisille kuin miehilläkin on. Näitä olivat äänioikeus, oikeus omaisuuteen ja mahdollisuus työhön kodin ulkopuolella. Sen sijaan kotityöhön ja sen arvostamiseen ei niinkään kiinnitetty huomiota. 1900-luvun alussa kehittyi kotitalous-

tuotannon arvon määrittämiseen liittyviin ongelmiin keskittynyt tutkimus, jossa pyrkimyksenä oli kansantulon määrittäminen laajemmin kuin puhtaasti markkinahyödykkeiden tuotannon arvoon perustuen. Tämä lähestymistapa toi perheeseen liittyvät kysymykset osaksi taloustieteen tutkimusta.

Kotitaloustuotannon arvon määrittämiseen liittyvän tutkimuksen rinnalla 1930-luvulla kehittyi osana kuluttajatutkimusta varhainen perheentaloustieteen tutkimus, *home economics*. Tutkijat kiinnittivät huomiota siihen, että käytävissä oleva aika allokoidaan paitsi markkinatyöhön ja vapaa-aikaan myös kotitalouden tuotantoon ja koulutukseen. Analyseissä otettiin huomioon myös tulonjakoon ja naisten asemaan liittyviä kysymyksiä. Kotitalouksien käyttäytymisestä ei tuolloin kuitenkaan vielä pyritty kehittämään formaalia teoriaa.

Perheentaloustieteen läpimurto osana uusklassista valtavirtataloustiedettä sai alkunsa 1960-luvulla. Uutta tutkimusalueetta kutsuttiin nimellä *new home economics* erotuksena aikaisemmasta, 1930- ja 1940-lukujen perheentaloustieteen tutkimuksesta. Vuosisadan hiljais-

* Tämä kirjoitus perustuu Helsingin kauppakorkeakoulussa 5.12.2008 tarkastettuun väitöskirjaani *Essays on Household Time Allocation Decisions in a Collective Household Model*. Tilaisuudessa vastaväittäjänäni toimi professori Heikki Loikkanen (Helsingin yliopisto) ja kustoksena toimi professori Pertti Haaparanta (Helsingin kauppakorkeakoulu).

elon jälkeen perheentaloustieteestä oli tullut merkittävä ja kasvava uusklassisen taloustieteen osa-alue. Osaltaan tämä heijasteli muutosta naisten asemassa yhteiskunnassa. Naiset olivat kodin ulkopuolella työssä yhä enenevässä määrin ja naisista ja naisten asemasta käytiin voimakasta yhteiskunnallista keskustelua.

1960-luvulla syntyneessä perheentaloustieteessä kotitaloudet ovat kuitenkin ikään kuin 'mustia laatikoita', joiden sisäisiä valtasuhteita ja päätöksentekoa ei oteta tutkimuksessa huomioon, vaan resurssien ajatellaan jakautuvan tasaisesti perheen sisällä. Tätä lähestymistapaa on kritisoitu sekä teorian että empirian näkökulmasta. Ensinnäkin uusklassisen mikroteorian lähtökohtana ovat rationaaliset omaa hyötyään maksimoivat yksilöt ja näin ollen teorian näkökulmasta perheenjäsenten ei voi ajatella käyttäytyvän kuin yksi yksilö. Empiirinen evidenssi perinteistä lähestymistapaa vastaan on niin ikään huomattavaa.

Perinteisen lähestymistavan mukaan tulojen ja varallisuuden jakautumisella perheen sisällä ei ole vaikutusta kotitalouden käyttäytymisen kannalta. Tämän niin sanotun yhteistulohypoteesin hylkääminen johti 1980-luvulla perheen päätöksentekomallien kehittämiseen siten, että perheenjäsenten erilliset hyötyfunktiot muodostavat lähtökohdan kotitalouden käyttäytymisen tarkasteluille. Tällainen usean päätöksentekijän läsnäolon huomioiva lähestymistapa mahdollistaa perheen sisäisen resurssien allokoitumisen tarkastelun. Perheenjäsenten erilliset preferenssit mahdollistavien perheen päätöksentekomallien kehitys on kuitenkin tapahtunut irrallaan kotitalouden tuotannon kehikosta, joka oli keskeinen osa perheentaloustieteen kehitystä 1960-luvulla. Kotitaloustuotannon huomioiminen on tärkeää erityisesti naisnäkökulman kannalta. Naiset tekevät edelleen

suuren osan kotitöistä ja tämän vuoksi ajantalokointi ongelmaan liittyy merkittävä sukupuolten välinen ero.

Väitöstutkimukseni *Essays on Household Time Allocation Decisions in a Collective Household Model* (Silvennoinen 2008) tarkastelee sukupuolten välisen työnjaon vaikutuksia kotitalouden resurssien allokointiin. Tutkimuksessa sukupuolten väliseen työnjakoon liittyviä kysymyksiä lähestytään siten, että kollektiivista perheen päätöksentekomallia laajennetaan ottamalla huomioon kotitalouden tuotantoprosessi. Kollektiivinen malli on valittu lähtökohdaksi yleisyytensä vuoksi. Kollektiivisen perheen päätöksentekomallin erikoistapauksena saadaan sekä perinteinen niin sanottu unitaarinen perhemalli ja kooperatiivisten sekä ei-kooperatiivisten pelien ratkaisut sikäli, kun ne ovat Pareto-tehokkaita.

Tutkimus koostuu kolmesta teoreettisesta esseestä. Ensimmäisessä esseessä tarkastellaan puolisoiden kotityöhön käyttämän ajan ja markkinahyödykkeiden välistä substituutiota kotitaloushyödykkeiden tuotannossa, kun avioliiton hyödyt muodostuvat kotitaloushyödykkeiden yhteiskulutuksesta. Mallin ratkaisuna saadaan optimiehdot puolisoiden ajankäytölle. Myös nurkkaratkaisut, jossa kotityötä ei tehdä lainkaan tai ainoastaan toinen puolisoista osallistuu kotitöiden tekemiseen, ovat mahdollisia. Esseessä johdetussa kollektiivisessa perheen päätöksentekomallissa nämä optimiehdot riippuvat paitsi puolisoiden suhteellisesta edusta koti- ja markkinatyössä, myös niin sanotusta hyvinvointikertoimesta, joka määrittelee kuinka suuri paino kummankin puolison henkilökohtaisella hyvinvoinnilla on perheen resurssien allokointiprosessissa.

Väitöskirjan ensimmäisen esseen kontribuutiona on sekä kotitalouden julkishyödyk-

keen tuotannon että yhteiskulutuksen samanaikainen tarkastelu sisä- ja nurkkapisteratkaisut mahdollistavassa kehikossa. Aikaisemmassa, perheenjäsenten erilliset hyötyfunktiot huomioivassa kirjallisuudessa näitä tekijöitä on tarkasteltu erikseen. Esitetyssä mallissa perheenjäsenten päättävältä kuvaavan hyvinvointikertoimen ajatellaan riippuvan palkasta siten, että yksilön palkan nousun seurauksena hänen päättävältänsä perheessä kasvaa. Näin ollen normaalien tulo- ja substituutiovaikutusten lisäksi saadaan ns. jakovaikutus, joka kuvaa sitä kuinka kotitalouden kulutuskorin rakenne ja perheen ajankäyttö muuttuu perheen sisäisen päätösvallan muutoksen seurauksena.

Sisäpisteratkaisussa perheenjäsenen yksityisen kulutus lisääntyy aina päätösvallan nousun myötä. Saatu tulos vastaa aikaisemmin kirjallisuudessa esitettyjä tuloksia. Tämä tulos ei kuitenkaan yleisesti pidä paikkaansa, kun nurkkaratkaisut otetaan huomioon. Nurkkaratkaisut mahdollistava tarkastelu on tärkeää politiikkanalyysin kannalta, sillä politiikkamuutosten aiheuttamat käyttäytymisvaikutukset riippuvat merkittävästi siitä tarkastellaanko kotitalouden sisäpiste- vai nurkkaratkaisua.

Väitöskirjan toisessa esseessä tarkastellaan sosiaalisten normien vaikutusta kotitalouden ajanalokaatio päätöksiin. Sekä perinteisen unitaariseen malliin perustuvan perheentalousteorian että sen perheenjäsenten omat hyötyfunktiot huomioivien laajennusten mukaan naisten palkkojen nousun ja lisääntyneen työssäkäynnin tulisi johtaa siihen, että naisten tekemän kotityön osuus kotityön kokonaismäärästä vähenee. Ajankäyttötutkimusten mukaan näin ei kuitenkaan yleisesti ole. Sosiaalinen normi perinteisestä sukupuolten välisestä työnjaosta voisi selittää tätä teorian ja empirian välistä ristiriitaa.

Esseessä tarkastellaan naisten työntarjontaa kollektiivisessa perheen päätöksentekomallissa, jossa puolisoiden näkemykset voivat joko vastata sosiaalista normia perinteisestä sukupuolten välisestä työnjaosta tai poiketa siitä. Mikäli päättävältä perheessä on riippuvainen suhteellisesta tulo-osuudesta, niin tulo-osuuden muutokset voidaan tulkita päätösvallan muutoksina. Tämä johtaa esseessä esitetyn mallin tulkintaan, jossa naisen kotitöihin käyttämä aika riippuu sekä tulo-osuuden muutoksesta että perinteistä työnjakoa kuvaavan normin voimakkuudesta. Tapauksessa, jossa molemmat puolisot välittävät yhteiskunnan normista, saadaan U-muotoinen riippuvuus naisen tulo-osuuden ja naisen ajankäyttöpäätösten välille. Normin voimistumisen vaikutus vaimon kotitöihin käyttämään aikaan laskee vaimon tulo-osuuden noustessa kunnes puolisoiden tulot ovat yhtä suuret. Tämän jälkeen normin voimistumisen vaikutus vaimon kotitöihin käyttämään aikaan alkaa kasvaa vaimon tulo-osuuden edelleen noustessa. Tämä tulos vastaa kansainvälisillä aineistoilla saatuja havaintoja naisen tulo-osuuden ja kotitöihin käytetyn ajan välisestä U-muotoisesta riippuvuudesta. Sosiologian kirjallisuuden tulkinta tälle empiiriselle havainnolle on, että pariskunnat näyttävät kompensoivan poikkeamaa normatiivisesta standardista, jossa miehet ovat perheen elättäjiä ja ansaitsevat enemmän kuin naiset, perinteisellä sukupuolten välisellä työnjaolla perheessä. Tässä esseessä vastaava tulos saatiin erityistapauksena rationaaliseen käyttäytymiseen ja hyödynmaksimointiin perustuvasta mikroteoreettisesta mallista.

Tässä esseessä johdetun mallin avulla on myös mahdollista tarkastella perhepolitiikan vaikutuksia naisten ajankäyttöön ja perinteistä työnjakoa kuvaavan normin voimakkuuteen.

Perhepolitiikka on keskeisessä roolissa yhteiskunnan sukupuolten väliseen työnjakoon liittyvien sosiaalisten normien muodostumisessa, sillä perhepolitiikka vaikuttaa keskiarvokäyttäytymiseen ja siten myös normatiiviseen standardiin. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että perhe- ja tulonsiirtopolitiikan toimenpiteet voivat joko vahvistaa tai vaimentaa perinteen vaikutusta naisten työntarjontaan politiikkatoimenpiteestä riippuen.

Väitöskirjan kolmannessa esseessä tarkastellaan kotitalouden ajanalokaatio-ongelmaa dynaamisen mallin avulla, jossa edellisen periodin päätökset koti- ja markkinatyöstä vaikuttavat seuraavan periodin optimaaliseen käyttäytymiseen. Tämä tarkoittaa sitä, että kollektiivisen perheen päätöksentekomallin puolisoiden päätösvaltaa kuvaavasta hyvinvointikertoimesta tulee endogeeninen. Olemassa olevan kirjallisuuden mukaan endogeeninen hyvinvointikerroin dynaamisessa kollektiivisessä mallissa johtaa Pareto mielessä tehottomiin ratkaisuihin. Kirjallisuudessa on tarkasteltu muun muassa päätöksiä koulutuksesta, työntarjonnasta, asuinpaikan valinnasta sekä eläkkeelle jäämisestä. Näissä tarkasteluissa on kuitenkin keskitytty perheenjäsenten yksityisiin kulutuspäätöksiin eikä kotitaloustuotantoa tai kotitalou-

den julkishyödykkeiden yhteiskulutusta ole otettu huomioon.

Väitöskirjassani kotitaloustuotanto ja kotitalouden julkishyödykkeen yhteiskulutus otetaan huomioon dynaamisessa mallissa tarkastelemalla lastenhankintapäätöstä, kun urakatkoksen seurauksena äidin tulevaisuuden ansaintapotentiaali pienenee sekä tehtyjen työtuntien alenemisesta että inhimillisen pääoman rapautumisesta johtuen. Työssä osoitetaan, että kun kotitalouden julkishyödykkeen yhteiskulutus otetaan huomioon, voidaan päätyä tehokkaisiin ratkaisuihin myös silloin, kun hyvinvointikerroin määräytyy endogeenisesti. Tulosten perusteella voidaan todeta, että keskittyminen pelkästään perheenjäsenten yksityisiin kulutuspäätöksiin ei riitä tarkasteltaessa perheen päätöksentekoa.

Kokonaisuutena työ osoittaa, että kotitalouden julkishyödykkeen yhteiskulutus on keskeisessä asemassa perheenjäsenten hyvinvoinnin määrittämisen kannalta, näin ollen kotityötä ja kotitalouden julkishyödykkeen kulutuksen allokoitumiseen liittyviä kysymyksiä ei ole syytä jättää huomioimatta perheiden ajankäyttöä ja kulutusta tarkastelevissa teoreettisissa ja empiirisissä analyyseissä. □